

Kveenit ja yhteiskunta: kulttuurikohtauksia ja vähemmistöpolitiikkaa

Einar Niemi

”Hevonen on hest”

Lapsuudestani 1940- ja 1950-luvuilta muistan hyvin pienen lorun, jonka kaikki osasivat ja jonka myöhemmin ymmärsin esiintyneen useimmissa Pohjois-Norjan kveeniasutuksissa, lorun, joka on siirtynyt sukupolvelta toiselle:

Hevonen on hest
pappi on prest
suola on salt
kylmä on kaldt
ja
kaikki on alt.

Tämä pieni loru heijastelee kaikessa yksinkertaisuudessaan kveenien ja norjalaisten kulttuurikohtauksista. Lorussa on tunnistettavissa myös oman aikamme aiheet ja ongelmanasettelut, jotka toistuvat siirtolaisia ja etnisiä vähemmistöjä koskevissa keskusteluissa. Toisaalta lorussa näkyy kielipolitiikka, jota vähitellen alettiin osuvasti kutsua norjalaistamispolitiikaksi. Toisaalta se kertoo myös kveenien tarpeesta ja halusta oppia uuden kotimaansa kieltä, tietty norjan kielen valmius oli tietenkin välttämätöntä. Loru heijastelee kenties myös alistumista ja voimattomuutta. Kveenit tiesivät nimittäin hyvin, että norjalaistamispolitiikan tavoitteena ei ollut pelkästään norjan kielen opettaminen vähemmistölle, vaan myös kielen vaihto, jossa norja olisi syrjäyttänyt vähem-

mistökielen kokonaan – vähemmistökielen oli kerta kaikkiaan määrä hävitä. Samalla aavistamme lorussa huumoria ja tekstissä piilomerkitä, jotka saattavat heijastella sekä henkiinjäämisstrategiaa että eräänlaista arkista ylemmyyttä kulttuuripoliittista painetta kohtaan? Loruhan kuvaa ulkoa opittua kielitaitoa, jonka kveenit tietysti tunnustivat. Kveeniasutuksissa eri puolilla huviteltiin lisäämällä loruun sekä rivejä että säkeistöjä, niin kuin itse asiassa on tehty meidänkin aikanamme, kuten tämä 1980-luvulla tehty säe osoittaa:

Koira on hund
pylävä on rund
mies on mann
vesi on vann
lehmä on ku
rouva on fru
sika on gris
ja
viisas on vis.

Enemmistö ja vähemmistö

Katsotaanpa vähän lähemmin, miten kveenien ja muun yhteiskunnan kohtaaminen tapahtui, kulttuurisesti ja poliittisesti. Kohtaamisessa oli oikeastaan useita osatekijöitä ja prosesseja. Yhteiskunta ei ollut vain valtio, vaan kaikki erilaiset *paikallisyhteisöt*, ja yhteiskunta on muuttunut sinä pitkinä aikavälinä, jona

kveenit ovat olleet kansanryhmä Norjassa. Eikä kohtaamista tapahtunut vain kveenien ja norjalaisten kesken vaan myös kveenien ja saamelaisten kesken sekä sellaisten ihmisten kesken, jotka eivät päivittäin olleet tietoisia tai välittäneet siitä, että he kuuluivat johonkin etniseen ryhmään. Oikeastaan monen tausta oli sukuhistoriallisesti ja kulttuurisesti hyvin monimuotoinen. Tieteen kielellä heidän sanottaisiin kreolisoituneen, mitä usein pidetään myönteisenä seikkana.

Tässä lyhyessä esityksessä kulttuuri-kohtaamisten ja politiikan kuvaa on yksinkertaistettava ja tyydyttävä joihinkin pääpiirteisiin.

Aluksi haluaisin todeta, että kveenien ja norjalaisen yhteiskunnan suhteessa oli kysymys vähemmistön ja enemmistön kohtaamisesta. Vähemmistön käsitteessä on kysymys yhtä paljon statuksesta, sosiaalisesta asemasta ja vallasta kuin määrällisistäkin suhteista. Totuushan oli, että monissa Tromsin ja Finmarkun paikallisyhteisöissä kveenit olivat lukumääräisesti enemmistönä, joissakin taas saamelaiset. Näissä yhteisöissä hallitsevana oli tapauksesta riippuen joko kveenien tai saamen kielen ja kulttuurin ylivalta, aivan kuten nykyäänkin joissakin kylissä. Esimerkiksi Koutokeinon tai Kaarasjoen saamelaisia olisi järjetöntä kutsua vähemmistöksi paikallisyhteisön näkökulmasta, samoin kuin olisi mieletöntä kutsua Pyssyjoen tai Pykeijän tai Kallijoen kveenejä vähemmistöksi samasta näkökulmasta. Kansallisissa yhteyksissä monet kansanryhmät olivat ja ovat kuitenkin ehdottomasti vähemmistöjä käsitteen kaikissa merkityksissä. Norjalaiskulttuuri oli ja on vastaavasti *enemmistön asemassa*.

Katsotaanpa, millaisia tämän kohtaamisen vaihtoehdot olivat, ja millaisia malleja oli sen käsittelemiseksi. Tässähän on kyse sekä viranomaisten harjoittamasta politiikasta että vähemmistöjen henkiinjäämisstrategiasta. Karkeasti jaotellen voidaan sanoa, että mahdollisuuksia oli neljä.

Politiikka ja kulttuuri kohtaaminen – vaihtoehdot

Ensimmäistä voimme kutsua akkulttuuriseksi, ts. rennoksi suhtautumiseksi sekä kulttuuri-kohtaamiseen että politiikkaan. Siinä kohtaaminen jätettiin suurelta osin ”luonnon varaan”, eikä konkreettisia ihmisten välisten kohtaamisten prosesseja, ei arjessa eikä juhlassa, yritetty ohjailla. Tämä asenne oli melko tavallinen Norjan poliittisessa ajattelussa suunnilleen 1800-luvun puoliväliin asti. Nykyisen poliittisen keskustelun valossa näyttää siltä, että monet haluaisivat asioiden olevan näin nykyäänkin. Tästä ei kuitenkaan ole koskaan tullut virallista poliittista linjaa.

Toinen vaihtoehto on segregatio, toisin sanoen vähemmistöjen erottaminen muusta yhteiskunnasta. 1800-luvun jälki-puoliskolle tultaessa tälle ratkaisulle löytyi helposti malleja esimerkiksi yhdysvaltalaisesta reservaattpolitiikasta, ja olihan suurkaupungeissa vanhastaan juutalaisghettoja. 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa ”lappalainen pysyköön lappalaisena” -politiikka oli pohjoismainen esimerkki segregatiopolitiikasta. Ruotsin saamelaiset määriteltiin propaigentolaisiksi, joiden oleskelupaikat rajoituivat tunturiseuduille. Norjassa segregatiivaihtoehtoa ei koskaan otettu viralliseksi politiikaksi, vaikka paliskuntia perustettiin ja vaikka jotkut Norjassakin puolsivat lujasti porosaamelaisten vahvaa alueellista suojelua. Vastaavaa ei kuitenkaan koskaan esitetty toteutettavaksi kveenejä kohtaan.

Kolmas vaihtoehto oli se, mikä nykyään on Norjan virallista vähemmistöpolitiikkaa, eli *monikulttuurisuus* eli integroituminen myös vähemmistön ehdoilla. Toisin kuin monet luulevat, tämä on Norjassa vanha aate, jolla oli vahvoja puolestapuhujia jo niinkin varhain kuin 1830- ja 1840-luvuilla, johtajinaan pappi ja kielitieteilijä Nils Vibe Stockfleth. Hän on tietääkseni ensimmäinen norjalainen, joka puolusti sekä saamelaisten että kveenien oikeuk-

sia omaan kieleen ja kulttuuriin. Stockflethin linja hävisi 1800-luvun puolivälissä voimalla eteneville kansallisille asenteille, sille mitä voimme kutsua neljänneksi vaihtoehdoksi, nimittäin *assimilaatiolle*, ts. vähemmistöjen *integraatiolle* suuryhteiskunnan ehdoilla. Poliitiikka on saanut osuvan nimityksen *norjalaistamispolitiikka*.

Norjalaistamispolitiikka suunnattiin sekä saamelaisiin että kveeneihin, vaikka varsinkin akateemiset tahot puhuivat sen puolesta, että saamelaisia tulisi *alkuperäisväestönä* kohdella lievemmin kuin kveenejä. Vaikuttaa siltä, että kveenit joutuivat erityisen tiukan vähemmistöpoliittisen tarkastelun kohteeksi. Synnä oli varsinkin se, että heitä pidettiin *maahanmuuttajina*. Maahanmuuttaja-käsite politisoitui vahvasti juuri kansallismielisyyden aikaan, samoin kuin käsite *vieras*, joka tuli kategoriana kattamaan myös kveenit. Seuraavaksi kveeneihin kohdistui turvallisuuspoliittisia arvioita ja ennakkoluuloja. Useimpien kveenien kotimaa Suomi oli 1800-luvulla Venäjän tsaarin alainen suuriruhtinaskunta. Ajatus ”venäläisestä vaarasta” oli läntisille viranomaisille varsinainen painajainen. Kveenejä kutsuttiinkin usein ”oikeastaan venäläiseksi”. 1800-luvun loppupuolella ja etenkin Suomen itsenäistyttyä vuonna 1917 syntyi lisäksi käsite ”suomalainen vaara”, käsitys suomalaisista aggressiivisena ja laajentumishaluisena kansana. On aivan selvää, että toista maailmansotaa edeltävänä aikana monet kveenit kokivat vähemmistöaseman vaikeana. Kveenejä syrjittiin selvästi etnisin perustein ja johtavia kveenihenkilöitä ja –yhteisöjä valvottiin. Arvostettu kveenien edustaja, pappi, rovasti ja tutkija Johan Beronka oli ensimmäinen yliopistollisen virkatutkinnon suorittanut kveeni ja aloitti papinuransa Porsangissa. Hän kirjoitti vuonna 1936 tiettyä katkeruutta tuntia vähemmistötilanteesta näin: ”Olemme muukalaisia ja ulkomaalaisia maan päällä, me olemme taivaan kansalaisia”.

Asutushistoriallinen katsaus

Ennen kuin otan esimerkkejä kulttuurikohtaamisen luonteesta, muistellaan lyhyesti kveeniasutuksen historiaa.

Norjassa kveeniasutusta on ollut jossain määrin ainakin jo myöhäiskeskiajalla. Esimerkiksi 1500-luvun pohjoisnorjalaisissa veromanttaaleissa mainitaan jokunen kveeni, ja tiedetään, että Pohjoiskalotilla oli paljon poikittaisyhteyksiä kausimuuttojen ja kaupankäynnin vuoksi. 1700-luvun alkupuoliskolle osuu ensimmäinen merkittävä maahanmuuttojako, jonka tuloksena kveeniasutuksia syntyi koko vuosisadan ajan muun muassa sisämaassa Puolmakiin ja Kaarasjoelle sekä vuonoseuduilla Porsankiin, Alattioon, Naavuonoon, Pohjois-Raisiin, Yykeään ja Ballangeniin. Tämä muuttoaalto oli talonpoikien liikehdintää, jota kiihdyttivät sodat ja katovuodet. Noin vuodesta 1830 alkoi uusi vaihe kveenien muutossa Pohjois-Norjaan. Maahanmuutto alkoi saada joukkomuuton piirteitä. Siihen kannusti edelleen kotikylien voimakas väestönkasvu ja muutamat peräkkäiset katovuodet, mutta ennen kaikkea Pohjois-Norjan työmarkkinat. Nykyaikainen kaivosteollisuus ja kalastuksen laajeneminen olivat nyt erittäin tärkeitä muuttajia houkuttelevia seikkoja. Pohjois-Norjan kalastajakylät ja kaupungit kasvoivat voimakkaasti ja työvoiman tarve oli suuri. Kveenit sijoittuivat usein sellaisiin elinkeinoihin, joissa heillä oli tarjottavanaan erityisosaamista, kuten maatalouteen ja erilaisiin käsityöläisammatteihin, mutta myös Alattion ja Hammerfestin jäämerenkalastukseen. Vuoden 1875 väestönlaskennassa Finmarkun väestöstä 25 % oli kveenejä, Tromssan kaupungissa heitä oli noin 8 %. Monissa paikallisyhteisöissä, esimerkiksi Porsangissa, kveenejä oli yli 30 % väestöstä, Etelä-Varangissa heitä oli yli 40 %, Pohjois-Varangissa ja Vesisaassa peräti yli 50 %. Vesisaarta kutsuttiinkin 1860-luvulta lähtien usein ”kveenien pääkaupungiksi Nor-

jassa”. Pyssyjoen kylän väestöstä oli kveenejä vuoden 1865 väestönlaskennan mukaan noin 90 % eli 172 asukkaasta 152 oli kveenejä (lopuista 18 oli saamelaisia ja 2 norjalaisia).

On itsestään selvää, että erilaiset maantieteelliset alkuperäalueet ja maahanmuuton eri ajankohdat ovat jättäneet jälkensä kveeniasutusten kulttuuriin ja kieleen, kuten esimerkiksi Porsangissa, jonne kveenit asettuivat varhain ja jonne tärkein muuttoreitti kulki Kaarasjoen kautta. Siellä saatiin vaikutteita saamelaisilta, saattoihan vaellus edetä pitkiäkin taukojen katkaisemina jaksoina. Suomalaisen kansan elämää kuvanneen Samuli Paulaharjun mukaan Pyssyjoen kieli oli erityinen sekä sanastoltaan, intonaatioltaan että nopeudeltaan. Hän kirjoittaa, että ”koko Lappi” tiesi, että pyssyjokelainen ”puhuu tavattoman sukkelasti”, niin nopeasti, etteivät lemmijokelaiset ymmärtäneet puheesta paljoakaan!

Kulttuurikohtaukset ja strategiat

Miten kulttuurikohtaukset sitten konkreettisesti tapahtui kveenien ja heidän uuden kotimaansa yhteiskunnan välillä?

On selvää, että vähemmistöpolitiikka vaikutti kulttuurikohtaukseen ja määritteli ehdot kulttuurin kehittymiselle. Toisaalta on ilmeistä, että kveenit eivät olleet täysin rakenteellisten olosuhteiden armoilla. He olivat myös *toimijoita* tietoisine valintoineen ja strategioineen, vaikka heidän keskuudessaan vallitsikin erilaisia käsityksiä siitä, miten uusiin oloihin sopeutumisen pitäisi tapahtua – joidenkin mielestä oli tarkoituksenmukaisinta norjalaistua mahdollisimman pian, toiset taas pitivät oman kielen ja kulttuurin säilyttämistä arvokkaana ja katsoivat, että oli hyvä ”kiiruhtaa hitaasti”.

Melko monet välttivät vaikeat valinnat Pohjois-Norjassa muuttamalla eteenpäin lyhyemmän tai pidemmän ajan kuluttua – noin vuodesta 1860 alkaen Amerikasta tuli muuttamisen uusi vaihtoehto.

Kuten erään Varangin nimismiehen ker-

tomuksessa sanotaan 1870-luvulla: Kveenit ”lähtivät meluten tiehensä suurina laumoina”.

Kohtaamisten seuraukset vaihtelivat suuresti siltä osin, kuinka paljon kveenit säilyttivät mukanaan tuomiaan kulttuuripiirteitä. Joillakin seuduilla etnisyyttä vaihdettiin, kuten Sisä-Finmarkussa, jossa monet kveenit otettiin osaksi saamelaisyhteisöä saamelaisten ehdoilla. Eräs toinen kulttuurikohtauksen piirre on kuitenkin vielä silmiinpistävämpi, nimittäin se, että kulttuurin vaihtamisen sijaan kehittyikin ”jotain uutta”, joka ei ollut ”kunnolla” suomalaista eikä ”kunnolla” norjalaista, vaan jotain ”erilaista” – jotain, jota sen takia voidaan kutsua kveeniläiseksi. Näitä piirteitä syntyi kieleen, sanastoon, rakennusperinteeseen, tapoihin jne.

Katsotaanpa nyt paria esimerkkiä sellaisesta kulttuurikohtauksesta, jossa *kveeniläisyys* nousi esiin ja kehittyi.

Asutusmalli ja kulttuurin vaaliminen

Tärkein esimerkki lienee itse asutusmalli sellaisena, jollaiseksi se kehittyi 1800-luvulla. Se onkin tärkein esimerkkini.

Joukkomaahanmuuton aikana jotkut vanhoista kveeniasutuksista vahvistuivat ja uusia perustettiin.

Esimerkkeinä voidaan mainita Tromsin Pohjois-Raisi ja Isovuonon Yykeänperä sekä Alattion Joensuu ja Rassivuono ja Porsangin Pyssyjoki.

Tyypillisintä asutusmallia edustivat Varangin vuonon keski- ja ulkorannikot, joissa sijaitsi monia tiiviitä kveeniasutuksia. Etelä-Varangissa asutettiin Bygøynes ja Vestre Jakobselv, Pohjois-Varangissa Salttjern, Golnes, Skallelv ja Komagvær. Nämä kaikki saivat myös kveeninkieliset nimet, jotka usein olivat kielellisiä muunnoksia vanhemmista norjalais- tai saamelaisnimistä: Bugøynes sai Bugøy-saaren mukaan nimekseen Pykeija, Vestre Jakobselvistä tuli saamenkielisen nimensä (Annajohka) mukaan Annijoki, Skallelvistä

(sk-alkuisen tavun äänteellisen suomennoksen kautta) tuli Kallijoki ja Komagværistä Kummaveri. Børselv eli Pyssyjoki ja Neiden eli Näätamö olivat nyt pääasiallisesti kveeniläisiä huolimatta niiden vanhasta saamelaisasutuksesta. Uusista kveeniasutuksista tuli myös vastaanottoasemia, joissa uudet kveeni siirtolaisten ryhmät pysähtyivät ennen kuin jatkoivat matkaa alueille, joissa olisi vapaata maata, taikka kaupunkeihin ja jotkut Amerikkaan. Muuttajien ”ketjuja” syntyi poismuuttoalueiden ja näiden kylien välille naapureiden ja sukulaisten seurattessa toisiaan. Niin kauan kuin tällainen etnisesti suljettu asutusmalli oli mahdollinen, sen valinta ja vaaliminen oli luonnollista, kuten näemme monissa muissakin siirtolaisyhteisöissä. Asutukset olivat itsestään kasvaneita eivätkä minkään viranomaispolitiikan seurausta. Niiden kyläyhteisön luonne ja niissä vallinnut yhteisöllisyys – esimerkiksi Pyssyjoen kollektiivisessa lohijatokalastuksessa ilmennyt – loi luonnollisesti turvallisuuden ja suojan tunnetta.

Miltei yksinomaan kveeneistä koostuvien asutusten laajuus alkoi kuitenkin pian huolestuttaa viranomaisia. Asutuksilla oli muutenkin vaikutusta kuin selvä kieltä ja kulttuuria säilyttävä merkitys Ne myös uudistivat kieltä ottamalla jatkuvasti vastaan uusia yksikielisiä maahanmuuttajia alkuperäalueilta. Asutukset olivat lisäksi jo entuudestaan stigmatisoituneita, koska kveeneillä oli yhdessä suuriruhtinaskuntaan.

Vähitellen norjalaistamistoimia tehostettiin näissä asutuksissa samalla kun niille ominaista kommunikatiivista eristyneisyyttä haluttiin murtaa, erityisesti rakentamalla teitä, joilla kveenikylät pyrittiin yhdistämään norjalaiskyliin, kuten Etelä-Varangissa ja Alattiossa.

Myös useissa Pohjois-Norjan kaivosyhteisöissä ja kaupungeissa oli havaittavissa taipumusta kveenien omien asutusalueiden muodostamiseen. Alattiossa Kaavuononon

kuparikaivoksissa syntyi erillinen kveenien asuinalue, Kreetta tai Kreetanpää (norjaksi Greteenden tai Greteneset), jota kutsuttiin myös Kveenikaupungiksi. Se oli varsin etäällä sekä muusta asutuksesta että itse kaivoksesta. Myös Kibergin kalastajakylässä oli oma kveenialueensa. Tunnetuimmat kveenikylät olivat kuitenkin Vesisaarella, nimittäin Ulkopää (norjaksi Ytre kvenby) ja Sisäpää (Indre kvenby), kumpikin omalla puolellaan kaupungin keskustaa, jota tuolloin usein kutsuttiin nimellä Nordmannsbyen (Norjalaiskaupunki). Vesisaaren kveenikylät olivat 1800-luvun loppupuoliskolla lähes ylikansoitettuja, samalla kun ne olivat vierailijoiden mielestä eksoottisia ja värikkäitä. Pappi ja yhteiskuntatieteilijä Eilert Sundt, joka tutki 1860-luvun alun Vesisaarta, oli sitä mieltä, että kokonaisuutena tarkasteltaessa kaupunkia voisi pikemminkin ”kutsua suomalaiseksi kuin norjalaiseksi”. Käytyään Vesisaarella 1867 Ludvig Kristensen Daa vertasi kveenien kaupunginosia ”vanhoihin juutalaiskortteleihin, ghettoihin, keskiaikaisten kaupunkien Old Jewry:hin”.

Vesisaaren kveenikylät olivat toki itsestään kasvaneita, mutta kaupungin säätelysuunnitelmat 1800-luvulla mahdollistivat osaltaan niiden kehittymisen. Vaikka virallinen politiikka oli selkeäsanaisista – kveenien assimilointiin tähtäävää – kaupungin viranomaiset pitivät tärkeänä suojata kaupunkia jossain määrin siirtolaisvirroilta, jotka toivat mukanaan ”vieraan” kulttuurin ja joskus myös tarttuvia tautteja. Siksi Ulkopää erotettiinkin säännöksiin Norjalaiskaupungista alueella, jossa julkisten rakennusten ja kaavoitettujen alueiden (koulu-rakennus, sairaala ja hautausmaa) oli määrä muodostaa rajaviiva ja ”puskuri”. Epäilemättä tämä osaltaan edisti sitä, että sekä täällä asuvat kveenit että muu maailma alkoivat pitää kaupunginosaa ”erilaisena”, lähinnä kveenikulttuurin tyyppiedustajana.

Itse asutusmalli tuli siis vaikuttaneeksi kulttuuria suojelevasti ja jotkut kutsuivat

kveenikyliä ja kveenien kaupunginosia ”kveenilinnoituksiksi”, ”kveenipesiksi” tai ”pesäpaikoiksi”. Erityisen tärkeä kulttuuritekijä oli tietenkin kieli, joka varsinkin näissä yhteisöissä osoittautui niin sitkeähenkiseksi säilyessään ja siirtyessään uusille sukupolville, että se pelästytti viranomaiset. Huolimatta ankarista norjalaistamistoimista tilastot osoittivat vääjäämättä, että vuonna 1900 Tromsin kveeneistä noin 60 % ja Finmarkun kveeneistä noin 80 % puhui ensimmäisenä kielenään kveeniä. Vielä vuonna 1920 noin 33 % Tromsin kveeneistä ja 65 % Finmarkun kveeneistä oli ensisijaisesti kveeninkielisiä.

Asutusmalli sinänsä vaikutti epäilemättä asiaan. Lisäksi lestadiolaisuus on mainittu kielen säilyttämisen välineenä sekä kveenien että saamelaisten kohdalla.

Uskonto ja kulttuurien kohtaaminen

Lestadiolaisuus, pieteettis-luterilainen uskon-suunta, vetosi alkuvaiheessaan 1800-luvun lopulla erityisesti saamelaisiin ja kveeneihin. Vaikka lestadiolaiset ovat aina kuuluneet valtiokirkkoon, he olivat kriittisiä kirkkoa kohtaan ja kielipoliittisesti vastahankaan aina kun kyseessä oli Jumalan sanan välittäminen ja tulkinta. Saamea ja kveeniä käytettiin kaikkialla, missä se oli luontevaa. Vähemmistökieliä pidettiin lähes pyhinä, *lingua sacra*, saarinoissa ja kokouksissa, mutta osittain myös *lingua francana*, kielenä, jota ”kaikki” uskonnollisen yhteisön jäsenet ymmärsivät. Kveenikylistä ja kaupunginosista tuli 1800-luvun loppupuoliskolla lestadiolaisuuden kehoja ja myös paikkoja, joissa kehittyi vastarintaa koulua ja valtionkirkon harhaoppina pidettyä opetusta vastaan. Yksi näistä oli Alattion Jonsuu. Vaikka viranomaiset alistivat tällaiset ”kveenipesät” ja ”kveenilinnoitukset” niin valvontaan kuin erilaisten toimenpiteidenkin kohteiksi, niistä tuli käytännössä eräänlaisia turvapaikkoja norjalaistamispakolta, koska lestadiolaisuudella oli niissä niin vahva sija.

Esimerkiksi Vesisaarella ja Pohjois-Varangin alueella monet opettajat olivat itse lestadiolaisia, ja vastustivat avoimesti koulun kovaa norjalaistamispyrkimystä, erityisesti viittaamalla luterilaiseen sanomaan Jumalan sanan levittämisestä äidinkielellä.

Lestadiolaisseurakunnissa kävi vierailevia saarnaajia muista seurakunnista ja etenkin Suomesta, mikä sekä uudisti että ylläpiti kieltä ja ravitsi henkiinjäämiskykyä. Lestadiolaisuus synnytti lisäksi johtajia, jotka kestivät kolhuja ja joilla oli sana hallussaan heidän kohdattaessaan norjalaisyhteiskunnan edustajia, olivatpa kohtaamiset sitten maallisia tai hengellisiä. Viranomaisten ei myöskään ollut helppo argumentoida lestadiolaisien väitteitä vastaan – nehän lepäsivät lujalla luterilaisella pohjalla. Lisäksi konventikkelijulistus eli maallikko-saarnaajakielto oli jo aikoja sitten kumottu. On myös esimerkkejä siitä, että valtionkirkko sovelsi joillakin paikkakunnilla paljon pidemmälle menevää vapaamielisyyttä kuin ohjeissa ja määräyksissä oli säädetty. Esimerkiksi kveeninkielinen kirkkotulkkkaus oli käytössä Pysyjoella vielä paljon toisen maailmansodan jälkeen. Terje Aronsenin isoisa oli kylän viimeinen kirkkotulkki. Ja kun Vesisaaren Ulkopäässä syntynyt ja varttunut pappi Johan Beronka tuli Porsankiin, hän saarnasi tarpeen tullen kveenin kielellä, esimerkiksi Pysyjoella. Pitkään vaalittiin marianpäivän muistoa siltä keväältä, kun Beronka ensimmäistä kertaa saarnasi kylässä kansan omalla kielellä. Kuten Paulaharju kirjoittaa: ”Nyt oli kuin itse taivaan Herra olisi kirkkaana kevät-Mariana astunut lähemmäksi ja etsinyt kaukaisten erämaiden kansaansa.”

Jotkut tutkijat ovat väittäneet, että sekä kveenit että saamelaiset olisivat tietoisesti valjastaneet lestadiolaisuuden suojaksi norjalaistamista vastaan. Monet seikat kuitenkin viittaavat siihen, että pikemminkin oli niin, että kielen ja kulttuurin uskonnollinen ulottuvuus edisti sen säilyttävää vaikutusta.

Paikannimet ja henkilönnimet, etnisiä identiteetin tunnuksia

Asutusmalliin ja elinkeinoelämään läheisesti liittyvä kulttuuripiirre ovat *paikannimet*. Paikannimissä näyttäytyvät läsnäolo ja luonnonvarojen käyttö, mutta myös monet erityispiirteet, kuten vanha nimien käyttötapa ja käsitys luonnon ja kulttuurin suhteista. Tässä yhteydessä mielenkiintoisinta on, mitä paikannimet kertovat kveenien sopeutumisesta maahanmuuttoalueilleen ja heidän harjoittamistaan elinkeinoista.

Kveenien ja metsäsuomalaisen paikannimet on parin viime vuosikymmenen kuluessa ymmärretty niin tärkeäksi osaksi kulttuuria, että Norjan paikannimilaissa (1991) annetaan mahdollisuus niiden viralliseen käyttöön, myös kartoissa. Nykyisin on olemassa myös kveeninkielisten paikannimien nimikonsultin virka (jota hoitaa Irene Andreassen Alattioista). Vaikkei toistaiseksi olekaan olemassa virallista listaa, tiedetään, että Pohjois-Norjassa on rekisteröity useita tuhansia kveeninkielisiä paikannimiä, todennäköisesti noin 10 000. Lisäksi Norjan suomalaismetsissä on yli 1500 suomalaisnimeä. Paljon on siis kerätty ja kartoitettu, mutta tähän mennessä on julkaistu suhteellisen vähän. Kveeninkieliset paikannimet ovat viime aikoihin asti olleet uhattuina, sillä niillä ei ole ollut virallista asemaa. Norjalaistamispolitiikan aikana niitä vastustettiin ja ne yritettiin hävittää, mikä ilmeni muun muassa vuoden 1902 Finmarkun maanmyyntilaisista kielisäädöksineen.

Kveeninkielisten paikannimien kehitys on pääpiirteissään noudattanut neljää erilaista kaavaa.

Ensinnäkin on säilytetty alunperin suomalaiset paikannimet eli nimet, joita annettiin maahanmuuton varhaisessa vaiheessa, jotkut jopa vieläkin aiemmin, myöhäiskeskiajalla ja varhain uudella ajalla, jolloin kveenejä oli kauppamatkustajina ja kausimuuttajina. Samalla tavoin kveeneillä on edelle-

enkin käytössä joukko ikivanhoja *sukunimiä*, jotka ovat siirtyneet sukupolvelta toiselle norjalaistamispaaineesta siitä huolimatta, että monet tuolloin joko vaihtoivat sukunimeä (esimerkiksi ottamalla norjankielisen matrikelinimen sukunimekseen) tai alkoivat käyttää patronyymiä (eli isän etunimeen liitettiin -sen tai -son-pääte). Vanhat, alun perin kveeninkieliset sukunimet ovat eläneet suullisena perinteenä 300 vuotta monissa paikoissa Pohjois-Norjassa. Nykyisin on rekisteröity 127 sellaista kveeninkielistä sukunimeä, joka on käytössä vähintään 25:llä henkilöllä (nimiä, joilla on alle 25 käyttäjää, ei ole rekisteröity). Sekä vanhoissa paikannimissä että sukunimissä näkyy itäsuomalaisen ja länsisuomalaisen nimiperinteen ero, jonka juuret ulottuvat aina heimoyhteiskuntaan saakka. Seuraavassa on esimerkki tilojen ja sukujen nimien yhteen kietoutumisesta ja erilaisesta kehitymisestä Länsi- ja Itä-Suomessa. Esimerkin nimen kaikki variantit ovat käytössä myös kveeniyhteisöissä: Länsi-Suomessa etunimestä Matti on muodostettu tilan nimi Mattila ja sukunimi Mattila, kun taas Itä-Suomessa sukunimeksi on tullut Mattinen ja tilan nimeksi Mattila.

Toinen tapa, jolla kveeninkieliset paikannimet (ja sukunimet) ovat kehittyneet, on suora käänös, kuten Vesisaari nimestä Vadsø. Kuten jo mainittiin, monet matrikelinimet osoittavat samankaltaista kaavaa, esimerkiksi Alahaki on muodostunut nimestä Nedrejord ja Ylihaki nimestä Øverjord sekä Porsangissa Yli-Palo Øvre Brennelvistä. Sukunimiaineistossa on paljon esimerkkejä vastaavasta kehityksestä, jossa paikan- ja sukunimet ovat sulautuneet yhteen.

Kolmas tapa on äänteellisen samankaltaisuuden muuntaminen tai osittainen käänös, josta on esitetty esimerkkejä edellä (vrt. Kallijoki, Kummaveri, Pyssyjoki, Pykeija). Salttjern-nimestä muodostunut Salttjärvi on esimerkki osittaisesta käänöksestä yhdistyneenä äänneasun samankaltaisuuteen; oikeastaan

”puhdas” *suomalainen* versio olisi ”Suolajärvi”. Tällaiset sekanimet ovat oikeastaan tyypillisiä *kveenikulttuurille*. Muita esimerkkejä äänteellisestä samankaltaisuudesta ovat Reisa-nimestä muodostunut Raisi, Tromsøstä tullut Tromssa ja Altasta syntynyt Alattio.

Neljäs ja viimeinen tapa, jolla kveenikielisiä paikannimiä on syntynyt, on omien alkuperäisten nimien antaminen paikoille, joilla jo on ollut norjalainen tai saamelainen nimi. Tämä nimistö on erityisen mielenkiintoista, koska se saattaa heijastella kveenikulttuurin erityispiirteitä. Esimerkiksi Vesisaaren kunnassa sijaitseva Heinäjoki on norjalaiselta nimeltään Storelva ja saameksi Iijohka (Yöjoki). Kveenivariantti kertoo epäilemättä kveenien kyvystä huomata maanviljelykseen liittyviä resursseja – joen varrelta alettiin suurilta alueilta niittää heinää. Ehkä Jänkänmukka, Myrbukt, Porsangin Østerbottenhaslenissa on esimerkki juuri tästä.

Myös monilla muilla alueilla nimistö ja sanasto ovat kuvaavia esimerkkejä kulttuurin kohtaamisesta ja kveenien identiteetin symbolisia ilmauksia, kuten esimerkiksi ruokakulttuuri, jota erityisesti Irene Andreassen on tutkinut. Itse kieli lienee kaikkein tärkein kulttuurikohtaamisen lähde. Kaikki nämä kentät dokumentoivat sitkeää kulttuuria ja etnisyyttä, joka suorastaan liimautuu vähemmistöön ”kuin multa talonpojan lapioon”, lainatakseni tunnettua ranskalaista historioitsijaa.

Kulttuurin kestävyys, suunnan valinta ja vähemmistöpoliittinen moraali

Kulttuurikohtaukset ja kveenien ja yhteiskunnan kohtaaminen ovat olleet sangen pitkiä ja vaiheikkaita prosesseja. Ensimmäistä vaihetta voimme kutsua *suomalaiseksi* – eräänlaiseksi *muotoutumisvaiheeksi* varhaisen maahanmuuton ja asutuksen aikana, jolloin suomalainen kulttuuri oli luonnollisesti mukana. Kotiseudulta lähdettiin *suomalaisena*, Norjaan tultiin *suomalaisena*. Tämä kuitenkin muuttui

seuraavassa vaiheessa, jota voimme kutsua *asettautumisasiheeksi*, jolloin etnisyyden muutos tapahtuu – suomalaisista *tulee kveenejä* erilaisten prosessien kautta ja lukuisten kulttuurikohtaamisten myötä. Ja juuri kulttuurikohtaamisessa etnisyyden muodostuu. Enää ei olla ”kunnan” suomalaisia, mutta vielä ei olla tultu ”kunnan” norjalaisiksi. Joskus taistellaan tietoisesti etnisyyden ja kulttuuri-ilmausten puolesta, mutta useimmiten ne muodostuvat hallitsemattomissa prosesseissa, osana arjen dynamiikkaa.

Kolmas vaihe on nykyinen, jossa *kehityksen ja valinnan vaihtoehdot* vaikuttavat selkeämmin kuin koskaan aikaisemmin. Uusi asema kansallisena vähemmistönä nostaa nimittäin esiin kysymyksen suunnan valinnasta, strategioista ja tulevaisuuden kehitystavoitteista. Kveeniyhteisöjen keskustelu, esimerkiksi keskustelu käsitteistä kveeni ja suomalainen/suomalaisuus kielen ja etnisyyden nimityksinä, ja myös julkinen keskustelu kveeneistä osoittavat, että vaihtoehtoja saattaakin olla kolme.

Ensimmäinen on *kuihtuminen*, joka todennäköisesti on tuloksena, jos vähemmistö- ja etnopolitiittiset toimenpiteet lakkautetaan ja jos täydellistä assimilaatiota toivovat kveenit saavat tahtonsa läpi. Toinen on *fossilisoituminen*, nimittäin kulttuurin suojelutyö, joka suhtautuu kulttuuriin muinaismuistona ja katsoo, että kulttuuri on säilytettävä ja siirrettävä eteenpäin ”sellaisena kuin se oli alun perin”, toisin sanoen näkemys kulttuurista on vahvasti essentialistinen. Kolmas vaihtoehto on *rehabilitointi* laajasti ymmärrettyä. Se on toimintana hyvin laajakatseista ja antaa tilaa sekä kveeniperinteille että suomalaisuudelle, siinä sallitaan esiintyminen kveeninä, mutta lisäksi annetaan kveeneille mahdollisuus tulla näkyviksi omilla ehdoillaan, siten että muut hyväksyvät kveenien edustuselimet ja laitokset suunnanvalinnan ja preferenssien äänitorvina.

Näin päädyimme takaisin vähemmistöpolitiikkaan. Norjan ratifioitua Euroopan neuvoston kansallisten vähemmistöjen suojelua koskevan puiteyleisopimuksen (1999) kveenit yhdessä neljän muun norjalaisen kansanryhmän kanssa siirtyivät epämääräisestä siirtolaisasemasta kansalliseksi vähemmistöksi käytännöllisesti katsoen yhdessä yössä. Tämä osoittaa luonnollisesti, että nimitykset, *kategoriat*, eivät ole poliittisesti neutraaleja. Tällä julkisella tunnustuksella on muodollisesti tehty tilit selviksi aiemman norjalaistamispoliitiikan kanssa.

Tilanteessa on kuitenkin varjopuolia. Yksi on se, että viranomaisten puolelta tässä politiikassa vallitsee erittäin tiukka arvojärjestys, jonka mukaan läheskään kaikki eivät ole tasa-arvoisia, vaan ”toiset ovat tasa-arvoisempia kuin toiset”, Georg Orwellia lainatakseni. Toinen on lähes käsittämätön näkymättömäksi tekeminen, jolla viranomaiset yhä kohtelevat kveenejä, ja joka Euroopan neuvoston näkökulmasta ja myös eurooppalaisen kielisopimuksen perusteella ansaitsee ankaraa kritiikkiä, kuten Euroopan neuvoston oma asiantuntijakomitea on todennut niinkin myöhään kuin tämän vuoden toukokuussa kolmannessa ja toistaiseksi viimeisimmässä raportissaan. Kveenien ja suomen opetuksen varoja siirretään saamelais toimintaan, ainoa suomalais-kveeniläinen lehti, Ruijan Kaiku, alennetaan toisen luokan lehdeksi eikä se saa sille kuuluvaa lehdistötukea, vaan se ohjataan kääntymään Norjan kulttuurineuvoston puoleen, kveenien ja suomenkielinen eetterimedia ovat täysin pysähdyksissä, vaikka joukkoviestinnän valvontaelin Medietilsynet on jo kiinnittänyt asiaan huomiota ja kritisoinut tilannetta – vain muutamia esimerkkejä mainitakseni.

Jatkossakin kaiken toiminnan edellytys on kveenien oma yksilöllinen ja paikallinen innostus ja aloitteellisuus Hyvä esimerkki paikallistason toiminnan hedelmällisyydestä on Porsangin Pyssyjoella jo muutamia vuo-

sia toiminut ja syksyllä 2007 virallisesti käyttöön vihitty Kainun institutti (Kvensk institutt). Ajatus kveenien omasta kulttuuri- ja toimintakeskuksesta syntyi ja kehittyi jo vuosia sitten kveenien omassa keskuudessa. Pyssyjokilaiset ovat ajaneet asiaansa johdonmukaisesti ja peräänantamattomasti. Poliitikot ja virkamiehet ovat usein olleet hyvin kovakorvaisia. Pitkä ja sitkeä työ on kuitenkin lopulta johtanut hyviin tuloksiin ja nyt on voitu juhlia suurta tapausta: Kainun institutti voi aloittaa tärkeän työnsä kveenikulttuurin säilyttämiseksi, kehittämiseksi ja näkyväksitekemiseksi.

Suomentanut Kristiina Antinjuntti

Taustakirjallisuutta

- Andreassen, Irene 1989: *Ordtilfang i kvenske fiskerihushold. En etnolingvistisk dialektologisk analyse fra Vestre Jakobselv/An-nijoki, Varanger. Hovedoppgave i finsk språk*, Universitetet i Tromsø
- Andreassen, Irene 1990: ”Når språket må tilpasses de naturgitte forholda. Om finske fiskerihushold i Vestre Jakobselv”, *Varanger. Årbok 1990*
- Andreassen, Irene 2001: ”Språk, dialekt, varietet og eget språk. Om situasjonen for de finsk-ugriske minoritetsspråka i nordområda”, i Ryymin, Teemu og Elin Karikoski (red.): *Kvensk forskning*. Tromsø
- Anttonen, Marjut 1999: *Etnopolitiikkaa Ruijassa. Suomalaislähtöisen väestön identiteettien politisoituminen 1990-luvulla*. Vammala
- Bakke, Reidar 1996: „Finske sangtradisjoner i Vestre Jakobselv“, *Varanger. Årbok 1996*
- Bakke, Reidar 1999: *Finske læstadianske sanger i Varanger*. Trondheim
- Beddari, Olav 1987: *Niin saapi sanoa* [Slik kan man si det]. Vadsø
- Bratrein, Håvard Dahl 1980: ””Varangerhuset”. En foreløpig presentasjon av en

- nordnorsk hustype med konsentrerte gårdsfunksjoner”, *Norveg* bd. 23
- Bratrein, Håvard Dahl 2000: ”Kvenforskning ved Vadsø Museum”, i Skarstein, Sigrød (red.): *Jordbruk og torvtaking i kvenområder og skogsfinnske områder*. Skriftserie Vadsø museum/Ruija kvenmuseum, nr 2
- Brekke, Nils Georg, Per Jonas Nordhagen og Siri Skjold Lexau 2003: *Norsk arkitekturhistorie. Frå steinalder og bronsealder til det 21. hundreåret*. Oslo
- Brochmann, Grete 2002: ”Velferdsstat, integrasjon og majoritetens legitimitet”, i Brochmann, Grete m.fl. (red.): *Sand i maskineriet*. Oslo
- Brox, Ottar 1984: *Nord-Norge. Fra allmenning til koloni*. Oslo
- Christensen, Arne Lie 1995: *Den norske byggeskikken. Hus og bolig på landsbygda fra middelalder til vår egen tid*. Oslo
- Drivenes, Einar-Arne og Einar Niemi 2000: ”Også av denne verden? Etnisitet, geografi og læstadianisme mellom tradisjon og modernitet”, i Norderval, Øyvind og Sigmund Nesset (red.): *Vekkelse og vitenskap. Lars Levi Læstadius 200 år*. Tromsø
- Eikeset, Kjell Roger, Kari Heitmann og Jens Petter Nielsen 2001: *I storlaksens rike. Historien om Altaelva og Alta leksefiskeri interessentskap*. Alta
- Eriksen, Agnes 2003: *Piu, pau paukuun. Kvenske rim og regler*. Lakselv
- Eriksen, Knut Einar og Einar Niemi 1981: *Den finske fare. Sikkerhetsproblemer og minoritetspolitikk i nord 1860-1940*. Oslo-Bergen-Tromsø
- Eskeland, Tuula 1994: *Fra Diggasborrå til Diggasbekken. Finske stedsnavn på de norske finnskogene*. Doktoravhandling Universitetet i Oslo
- Gjerdåker, Brynjlulv 2002: *Norges landsbruks-historie*, bd. III. 1814-1920. *Kontinuitet og modernitet*. Oslo
- Hansen, Lars Ivar og Einar Niemi 2001: ”Samisk forskning ved et tidsskifte: Jens Andreas Friis og lappologien – vitenskap og politikk”, i Seglen, Eli (red.): *Vitenskap, teknologi og samfunn. En innføring i vitenskapens teori og praksis*. Oslo
- Hyltenstam, Kenneth, I samarbeid med Tommaso Milani, 2003: ”Kvenskans status. Rapport för Kommunal- og regionaldepartementet och Kultur- og kirkevedepartementet i Norge, juli 2003”. Centrum för tvåspråkighetsforskning, Stockholms universitet. (Rapporten finnes også på departementenes nettside.)
- Huss, Leena 2003: ”Europarådets konvention om regionala eller minoritetsspråk – visioner och verklighet”, i Mellem, Reidun (red.): *Innsyn i kvensk språk og historie*. Tromsø
- Imerslund, Bente 1993: *Finske stedsnavn i Nordreisa*. Nordreisa
- Imerslund, Bente 2003: ”Kvenske personnavn i Nordreisa – ei skattekasse hvor nøkkelen er i ferd med å ruste opp”, *Arina* 1/2003
- Johanson, Monica & Mona Mörtlund 1986: *Moron moron. Ostaks' poron* [morn morn. Kjøper du rein?]. Luleå
- Karikoski, Elin 1995: *Olen Karikoski, miksi? Navnet mitt er Karikoski, hvorfor? Fiske slektsnavn i Sør-Varanger i lys av finsk slektsnavntradisjon, slektsforskning og fornorskningsprosess*. Hovedoppgave i finsk språk, Universitetet i Tromsø
- Karikoski, Elin 2001: ”Finske etternavn”, i Olav Veka: *Norsk etternavnleksikon*. Oslo
- Karikoski, Elin og Aud-Kirsti Pedersen 1996: *Kvenane/dei finskætta i Norge. Språk, kultur og tilhøvet til nyinnvandrere*. Tromsø
- Kvalnes, Martin 2000: *Utvandringen fra Skjervøy prestegjeld til Amerika 1865-1914*. Hovedoppgave i historie, Universitetet i Tromsø

Arina 2006–2007

- Lantto, Patrik 2000: *Tiden börjar på nytt. En analys av samernas etnopolitiska mobilisering i Sverige 1900-1950*. Umeå
- Lindbach, Kaisa 2001a: *Kvenlitteratur i nord. Med spesielt blikk på Idar Kristiansens romaner*. Doktoravhandling Universitetet i Tromsø
- Lindbach, Kaisa 2001b: "Kvensk fiksjonslitteratur i Norge", i Ryymin, Teemu og Elin Karikoski (red.): *Kvensk forskning*. Tromsø
- Lindgren, Anna-Riitta 2003: "Språklig emanipasjon eller språkdød blant kvener og tornedalinger?", i Mellem, Reidun (red.): *Innsyn i kvensk historie, språk og kultur*. Tromsø
- Lunden, Kåre 2002: *Norges landbrukshistorie*, bd. II. 1350-1814. *Frå svartedauden til 17. mai*. Oslo
- Mellem, Reidun 1994: *Ei hiva tøtta. Ei samling kventekstar*. Tromsø
- Neerland Soleim, Marianne 1998: *Emigrasjon og etnisitet. Utvandringen fra Vadsø til Amerika 1860-1914*. Hovedoppgave i historie, Universitetet i Tromsø.
- Nielsen, Jens Petter 1987: *I kopperverkets tid. Kåfford kirke 150 år*. Alta
- Nielsen, Jens Petter 1990: *De glemte århundrene. Altas historie*, bd. 1. Alta
- Nielsen, Jens Petter 1995: *Det arktiske Italia. Altas historie*, bd. 2. Alta
- Niemi, Einar 1977: *Oppbrudd og tilpassing. Den finske flyttingen til Vadsø 1845-1885*. Vadsø
- Niemi, Einar 1980: "Eldre byggeskikk i Finnmark – lokal tilpassing eller kulturimport?" *Dugnad* 2/1980
- Niemi, Einar 1983: "Byggeskikk og arkitektur i Finnmark – ødelagt av krig og fred?" *Foreningen til norske fortidsminnesmerkers bevaring. Årbok 1983*
- Niemi, Einar 1991: "Kven – et omdiskutert begrep", *Varanger. Årbok 1991*. Vadsø
- Niemi, Einar 1992 (red.): *Pomor. Nord-Norge og Russland gjennom tusen år*. Oslo
- Niemi, Einar 1994: "Fra Nord-Norge til Amerika. Noen refleksjoner om problemstillinger, perspektiver og utfordringer", i *Heimen* nr 3
- Niemi, Einar 2001: "Kvenforskningen: Et forskningshistorisk perspektiv", i Ryymin, Teemu og Elin Karikoski (red.): *Kvensk forskning*. Tromsø
- Niemi, Einar 2002: "Kategoriernes etikk og minoritetene i nord. Et historisk perspektiv", i *Samisk forskning og forsknings-etikk*. Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora (NESH). Publikasjon nr 2. Oslo
- Niemi, Einar, Myhre, Jan Eivind og Knut Kjeldstadli 2003: *Norsk innvandringshistorie*, bd. 3. *I nasjonalstatens tid 1814-1940*. Oslo (red. Knut Kjeldstadli)
- Niemi, Einar 2004: "Kvenene – innvandring og kulturmøte", i Ola Alsvik (red.): *Kulturmøter. Lokalsamfunnet, lokalhistorien og møtet med det fremmede*. Oslo
- Niemi, Einar 2005: "Nasjonale minoriteter – en oppfinnelse? Om Europarådets rammekonvensjon for nasjonale minoriteter og Norge", i Gulbrand Alhaug m.fl. (red.): *Mot rikare mål å trå. Festskrift til Tove Bull*. Oslo
- Niemi, Einar 2006: "National Minorities and Minority Policy in Norway", i Sia Spiliopoulou Åkermark (ed.): *International Obligations and National Debates: Minorities around the Baltic Sea*. Mariehamn
- Olsen, Venke 1980: "Badstu i Norge", *Dugnad* 2/1980
- Olsen, Venke 1988: "Finske smeder i Nord-Norge. Det dynamiske forholdet melle kulturell identitet og yrkesidentitet med eksempel fra Nordkalotten". Stensil Tromsø museum.
- Olsen, Venke 1991: "Sauna i Varanger. Typiske trekk og nordisk bakgrunn", *Varanger. Årbok 1991*

- Paulaharju, Samuli 1928: *Ruijan suomalaisia. Helsinki (svensk utgave 1973: Finnmarkens folk. Uddevalla)*
- Paulaharju, Samuli 1935: *Ruijan äärimmäisillä saarilla. Porvoo (svensk utgave 1982: På Finnmarkens yttersta öar. Luleå)*
- Rushfeldt, Reidun 1989: *Kvenene i Vadsø 1900-1940. En levikårsundersøkelse. Hovedoppgave i historie, Universitetet i Tromsø*
- Rushfeldt, Reidun 1990: ”Yrkesmessig tilpassning blant kvener og nordmenn i Vadsø i perioden 1900-1934/35”, *Varanger. Årbok 1990*
- Ryymin, Teemu 2004a ”De nordligste finner”. *Fremstillingen av kvenene i den finske litterære offentligheten 1800-1939*. Tromsø
- Ryymin, Teemu 2004b ”Historie, fortidsforestillinger og kvensk identitetsbygging”, i Berg, Bård A. og Einar Niemi (red.): *Fortidsforestillinger. Bruk og misbruk av nordnorsk historie*. Tromsø
- Saressalo, Lassi 1996: *Kvenit. Tutkimus erään pohjoisnorjalaisen vähemmistön identiteetistä*. Helsinki
- Saressalo, Lassi 2002: *Kveenien maa*. Tampere
- Seppola, Bjørnar og Terje Aho 1995: *Ruijan laulukirja*. Tromsø
- Sollid, Hilde 2003: *Dialektsyntaks i Nordreisa. Språkdannelse og stabilisering i møtet mellom kvensk og norsk*. Doktoravhandling, Universitetet i Tromsø
- St.meld. nr 15 (2000-2001). Nasjonale minoriteter i Norge – om statleg politikk overfor jødar, kvener, rom, romanifolket og skogfinner*
- Söderholm, Eira 1988: ”Etniske forhold i Alta omkring 1800 belyst ved stedsnamn”, i Julku, Köysti (red.): *Nordkalotten i en skiftende värld. Kulturer utan gränser og stater över gränser*. Rovaniemi
- Aas, Steinar 1995: ”Nord-norsk migrasjon og ”Nordens frontier”, i *Håløygminne 1995*
- Åse, Georg 2004: *Modernisering, etnisitet, og emigrasjon. Utvandringa frå Hammerfest prestegjeld til Nord-Amerika 1865-1925*. Hovedoppgave i historie, Universitetet i Tromsø.